యశోద కొడుకు

సావధానంగా వినటం - బాల్యంనుంచి నేను అభ్యసించి వంట బట్టించుకున్న విద్య అని తప్పుగా భావించుకొంటుంటాను. నిజానికిది నా స్వభావం కానేకాదు. వృత్తిరీత్యా అబ్బినగుణం. న్యాయవాద వృత్తిలో, అందునా జిల్లా స్థాయిలో అధిక భాగం క్రిమినల్ కేసుల ప్రాక్టీసు చేస్తున్నవాడు - వినడం ఎట్లాగో తెలుసుకోవాలిగదా. ఆ తరవాతనే ఆలోచించటం, చదవటం, వాగటం.

ఖరగ్‌పూర్‌లో మెయిలు బండి కొంచం సేపు ఆగుతుంది. హవురా నుండి మాతోపాటు ప్రయాణిస్తున్న బెంగాలీబాబు ఒక్క మాటామంతీ లేకుండానే దిగిపోతున్నాడు. బోగీలో మేమిద్దరమే మిగిలాం. వెలుగుతున్న లైటును ఆర్పేసి సదాశివరావు డిమ్‌లైటు స్విచ్‌వేసి కిటికీవైపు చూస్తూ వంగిన మానువలె నిలబడిపోయాడు. ఆ రోజుల్లో యిన్ని రైలుబండ్లెక్కడివి? ఇంత వేగం ఎక్కడ!

"అప్పుడేనా .... సదా. ఇంకా ఏడు గూడా కాలేదు" అన్నాను నేను లైటును గూర్చి.

మద్రాసు మెయిలు కొంచెం వేగం పుంజుకుంది. ఆ సమయాల్లో రైలు బళ్ళుగూడా వేర్వేరు సంగీత రాగాలు పాడుతుంటాయ్, మీరూ వినివుంటారు! బయటిగాలితో మిశ్రితమై ఆ చీకటి సంగీతం మనిషిని ఎంత వంటరిని చేస్తుంది· అనుభూతులమీద విశాలమైన ఎన్ని చిత్రవిచిత్ర తాత్విక విషాద ముద్రలు వేస్తుంది?

సదాశివుడు పదిక్షణాలు ఏమీ మాట్లాడలేదు. నా మాటలు విన్నాడో లేదో గూడా అని అనుమానిస్తూ మళ్ళీ నోరు మెదపబోతుంటే అతని మాటలు, అతి మెల్లగా వినవచ్చాయి.

"ఈ కూపేలోకి యింకెవరొస్తారు - మనిద్దరమేగా"

మా వృత్తి పెట్టిన ఇంకో భిక్ష-మనస్తత్వ పరిశీలన నాకు ప్రవృత్తిగా మారిందేమో, సదాశివుణ్ణి యీ వారం రోజుల్నుంచీ గమనిస్తున్నాను: ఏదో చెప్పాలని పెదిమలదాకా వచ్చిన మాటల్ని తిరిగి గుండెలోతుల్లోకి బలవంతాన నెడుతున్నాడని, మేము వారణాశిలో తిరుగు ప్రయాణం ప్రారంభించిననాడే నాకు తట్టినా, యిప్పుడే పసిగట్టినట్లుగా వాడి హృదయం తేలికపడే అవకాశం కల్పించటానికి పూనుకొని -

"తిందామా సదా-నీకు చాలా బోర్ కొడ్తున్నట్లున్నది యీ ప్రయాణం" అన్నాను.

"ఆకలి లేదురా" అని, మళ్ళీ "సరే, కానీ - ఎప్పుడోప్పుడు తినాల్సిందేగా" అనుకుంటూ వాష్‌బేసిన్ వేపు దారి తీశాడు. హౌరాలో మా డిన్నర్‌కు ఆర్డరేమీ యివ్వలేదు; రైల్వే తిండి యిప్పుడంత అధ్వాన్నంగా వుండేదిగాదు ఆ రోజుల్లో. కలకత్తాలో కొనితెచ్చిన రసగుల్లా డబ్బాలు, పళ్ళబుట్టా, హోటలు వాడు మాకు కట్టిచ్చిన శాండ్‌విచ్చెస్ - ముందు పెట్టుకొని సదా కోసం ఏమి విప్పుదామా అని పటాపటాయిస్తూంటే - నాకు పళ్ళు చాలు అన్నాడు.

"మంచిది. వాటితోపాటు రెండు రసగుల్లాలు గూడా" అని అన్నాను.

తింటూ తింటూ "ఏమీ మాట్లాడవేమిరా - యిన్నేళ్ళ తర్వాత కలిశాం గదా" అన్నాడు తను.

"మాట్లాడవలసింది నువ్వు. ఈ నాలుగు రోజుల్నుంచి నాచేత చాలా వాగించావ్"

నావంక ఆశ్చర్యంగా కళ్ళు తిప్పాడు. నాకు తెలుసు, నా మాటలు వాడు సరిగా వినలేదని, నేనింతసేపు ఏం మాట్లాడిందీ గూడా వాడికసలు జ్ఞాపకం గూడా వుండివుండక పోవటమే ఆ ఆశ్చర్యానికి కారణమనీ. ఫలం ఒక్కటీ ముట్టుకోకుండా నా శాండ్‌విచ్‌లో సగం తుంపుకొని నోట్లో పెట్టుకొని, ఆ గుడ్డిలైటుగూడా తన ముఖం మీద పడకుండా సర్దుకొని- "అవున్రా. క్షమించాలిరా. నీతో మాట్లాడవలసిందీ, చెప్పవలసిందీ చాలా వున్నది" అన్నాడు చిట్టచివరకు.

వినటం ఎలాగో తెలిసినవాణ్ణి. రసగుల్లా డబ్బా మూతకోసి నిశ్శబ్దంగా తినటానికి పుపక్రమించాను. మొదటిసారిగా, సదాశివుడిలాంటి ఆలోచనా పరులైన లాయర్ల గొంతులుగూడా స్వవిషయాలొచ్చేసరికి రుద్ధమవుతాయని, ఎన్నో ముద్దాయిల, సాక్షుల, పోలీసుల స్వరాలు విన్న- నేను గ్రహించ గలిగాను. రైలు చక్రాల సంగీతం మంద్ర గంభీరంగా చీకటితెరల్ని చించుతూ వినవస్తూనే వున్నది.

* * *

"నీకు తెలుసుగదా- మద్రాసులో మా యిల్లు, మైలాపూర్ చివర్న. నా జూనియరు ఒకతను వెంకటాచలం-చెల్లెలి వివాహం అని కారు తీసుకెళ్ళాడు. రెండో అతను జోగారావు అప్పటికే వచ్చి ఆఫీసుగదిలో వేచివున్నాడు. మా ఆవిడ- భోజనం అని రెండుసార్లు పిలుపు నిచ్చింది. ఫైలు మూసి లోపలి కడుగేయబోతుండగా వచ్చాడు ఆ కుర్రవాడు- నిశ్శబ్దంగా. నమస్కారం గూడా చేయలేదు. చేతిలోసంచి వెతుకుతూ అట్లాగే నిలబడ్డాడు. చికాకు వేసింది.

"ఎవరు?" అని ప్రశ్నార్థకంగా చూశాను. మాసిన బట్టలు. ఎక్కువ చదువుకున్న వాడుగా గూడా కన్పించలేదు. చామనచాయలో దృఢంగా వున్నాడు. సంచీలో కాగితాల కట్ట తీసి చెయిచాపాడు.

"పలకవేం?" ఎవరునువ్వు?" అని చికాకును అక్షరరూపంలో వ్యక్తం చేశాను.

నిశ్శబ్దంగానే కాగితాల కట్టను టేబిల్‌మీద వుంచాడు. "మా అమ్మ యిచ్చి రమ్మన్నది."

అప్పుడు పరికించి చూశాను. ఎక్కడో పరిచయమున్న ముఖమేననిపించింది. ఆ పెదిమల కదలిక నవ్వుతున్న కళ్ళు చిన్న నుదురు. ఇరవై ఏళ్ళ పైబడ వయసు. ఎక్కడబ్బా?

"మీ అమ్మా? ఎవరామె?"

అప్పుడన్నాడు -

"నేను యశోద కొడుకును"

సందేహం తీరిపోయింది. పరిచిత ముఖమే ననిపించిన ఆ పోలికలు యశోదవే.

"కూర్చో...."

ఆ కుర్రవాడు తెచ్చిన కాగితాలకట్టను తెరిచి చూశాను. కింద కోర్టులో వీగిపోయిన కేసు పూర్తి రికార్డు.

"మీ అమ్మ ఏం చెప్పమన్నది?" కట్టచూపిస్తూ మళ్ళీ ప్రశ్నించాను.

రాత్రి ప్రయాణం చేసివచ్చాడేమో గుడ్డలు మాసి వున్నాయి. పొద్దున టిఫిన్ గూడా తిన్నట్లు కన్పించలేదు, మా యిల్లు వెతకటానికే చాలా శ్రమపడి వుంటాడనిపించింది.

"ఏం చెప్పలేదు యశోద కొడుకని చెప్పి ఇచ్చి రమ్మంది"

మా ఆవిడ వంట మనిషిని పంపింది భోజనం జ్ఞాపకం తెచ్చేందుకు. "ఆకలిగాలేదు. రెండు కాఫీలు పంపండి" అని పురమాయించాను.

జోగారావు వాచి చూస్తున్నాడు-ఇవ్వాళ ముఖ్యమైన అప్పీలు కేసులో చివరి ఆర్గ్యుమెంట్లున్నాయని సూచిస్తూ.

"ట్రాంలో వెళ్ళే టైమ్‌లేదు. టాక్సీ పిలవగలవా?" అని జోగారావు వంక చూశాను-నల్లకోటు తగిలించుకుంటూ. నా భార్య హాలుమధ్య నిలబడి "మళ్ళీ ఎవరో శనిగ్రహం దాపురించిందా?" అని వంటమనిషిని ప్రశ్నించటం వినిపించినా నేను పట్టించుకోలేదు. పరస్పర గౌరవం మా యిద్దరిమధ్యా అంతరించి చాలా సంవత్సరాలు గడిచాక యిప్పుడు ప్రతి మాటకూ చీకాకు పడటంలో అర్థంలేదు గదా!

హైకోర్టు సమీపంలో తంబుచెట్టివీధి మొగలగా వున్న హోటల్లో ఆ కుర్రవాణ్ణి దింపి-"స్నానం చెయ్యి, భోంచేసి గదిలో నిద్రపో. విశ్రాంతిగా పడుకో. కాగితాల సంగతి తర్వాత మాట్లాడుకొందాం. సాయంత్రం వచ్చి నిన్ను తీసుకెళ్తాను....సరేనా?" అన్నాను.

తల వూపాడు.

"పేరు చెప్పలేదు?"

"శివుడు" అన్నాడు ఆ యువకుడు.

ఛడాలున వెన్నువూస ఎవరో చరిచారా - అనిపించింది. నేను యశోదను మరిచిపోయానేమోగాని యశోద నన్ను మరువలేదు.

*   *   *

సదాశివుడు మళ్ళీ మౌనముద్ర వేశాడు. తినటం గూడాలేదు. కలకత్తాలో దొరికే పెద్ద అరటిపండ్లు-లోపల నల్లటి గులకరాళ్ళ వంటి గింజలుండేవి, మన ప్రాంతంలో బొంతపండ్లలాంటివి-తోలువలిచి అతని కందించాను.

"సదా- నువ్వేమీ తినలేదు"

లేచి లైటువేసి తన సిగరెట్టు టిన్ను వెతుక్కుంటున్నాడు.

"నీ పాత బ్రాండు వదల్లేదన్నమాట" అని నిశ్శబ్ద భంగం చేశాను. చాలా ఖరీదైన సిగరెట్లు కాల్చటం అతని పాత అలవాటు. బార్ కౌన్సిల్ ఎన్రోల్మెంటు నాటినుంచీ అభ్యాసం అని నా జ్ఞాపకం.

సిగరెట్టు ముట్టించకుండానే లైటుతీసేసి తనే అన్నాడు.

"యశోద ఎవరు- అని అడగనేలేదు నువ్వు. కాశీలో ఒకసారి నీ సలహా అడిగాను. మరిచివుంటావు"

"అదే జ్ఞాపకం చేసుకుంటున్నారా. ఓమాటు కులాంతర వివాహ ప్రసక్తి తెచ్చావు మనం బోటు దిగుతూన్నపుడు. ఆమేనా-?"

ఒక నిట్టూర్పు వచ్చింది. ఆతనేదో తనలోనే శాశ్వతంగా దాగివుండాల్సిన ప్రణయోదంతం వెలిగక్కబోతున్నాడని ఆశబ్దం సూచిస్తున్నది. మౌనం వహించటం యిక నావంతు.

"పిరికివాళ్ళు గొప్ప పనులు ఎన్నడూ చేయలేరు. యశోదను అన్యాయం చేశాను....అన్యాయం అంటే...."

మళ్ళీ ఆగిపోయాడు.

"నువ్వు పిరికి వాడవంటే ఎవరూ నమ్మరు"

సాలోచనగా నావంక చూశాడు.

"యశోదే నన్ను పిరికివాణ్ణి చేసింది"

యశోద....యశోద....యశోద....

సదాశివుడూ, నేనూ క్రిస్టియన్ కాలేజిలో డిగ్రీ తరగతులకు హాజరవుతున్నపుడు వాళ్ళ వూరు తీసుకెళ్ళాడు. వాళ్ళ వీధిలోనే అకస్మాత్తుగా ఒక యింటిముందు ఆగి "ఉండు జామకాయలు తెస్తాను" అని నా జబ్బగుంజాడు. అప్పుడు చూశాను యశోదను. నాకు క్షణికంగా కనిపించిన యశోద సాధారణ యువతి కాదని ఆ క్షణమే అనిపించింది. సౌందర్యమో, సమ్మోహనమో తెలీదు.

"జామకాయల యిల్లేనా?" అని ప్రశ్నించాను.

"అవును .... ఇంకోమాటగూడా నీకు చెప్పలేదు. ఆ కుర్రవాడిలో యశోద పోలికలుగాదు నేను చూసింది, నా పోలికలు. ఆ పిల్లవాడు నా కొడుకు!"

సదాశివం సిగరెట్టు యీమాటు ముట్టించుకొన్నాడు. కాని అతని చేతులు వణకడం ఆ మసకచీకట్లో గూడా స్పష్టంగా నేను చూడగలిగాను.

మళ్ళీ నిశ్శబ్దం అలుముకొన్నది. మెయిల్‌బండి ఒరిస్సా రాష్ట్రంలో ఏ స్టేషల్లో ఆగిందో మేమిద్దరమూ గమనించలేదు.

* * *

సదాశివుడూ, నేనూ ఒక ఊరివాళ్ళం కాదు. కనీసం దూరపు బంధువులంగూడా కాదు. మా ప్రథమ పరిచయం సెకండరీ స్కూలు పరీక్షా కేంద్రంలో దాదాపు ముప్పయ్ సంవత్సరాల క్రితం, చిత్రమైన పరిస్థితుల్లో సంభవించింది. ఒక విద్యార్థి చేస్తున్న కాపీని, యింకో విద్యార్థిమీద నెపం వేశాడు ఇన్విజిలేటర్. "అది తప్పు" అని అంతమందిలో లేచి నిర్భయంగా వెల్లడించిన వాడు సదాశివం. ఆ యింకో విద్యార్థిని నేనే. ఆ క్షణం నుండి ప్రారంభమయింది మా స్నేహం. ఆ క్షణంనుండే, నా చిత్త వృత్తులమీద అతని ప్రభావమూ పనిచేయసాగింది.

అప్పటికింకా ఆంధ్రరాష్ట్రమూలేదు. విశాలాంధ్ర నినాదమూ పుద్భవించలేదు. ఆంధ్రమహాసభలుమాత్రం కతాజితుగా జరుగుతున్నట్లు వార్తలు చదివేవాళ్ళం. ఆంధ్ర నాయకుల అంతఃకలహాలుగూడా వినవస్తుండేవి. వీటన్నిటి మీదా విశ్లేషణలు, విశేష వ్యాఖ్యలు సదాసుండే నేను వింటుండేవాడిని. హైస్కూలు విద్యార్థికి అంత రాజకీయ పరిజ్ఞానం ఎట్లా అబ్బిందో వాళ్ళింటికి వెళ్ళింతర్వాతనే గ్రహింపయింది. వాళ్లనాన్నగారు నాన్‌కోపరేటరుఅంటే ఈ కాలపు యువతీయువకులకు తెలీదేమో. గాంధీజీ సహాయ నిరాకరణోద్యమంలోనూ, ఉప్పు సత్యాగ్రహంలోనూ కారాగారశిక్ష అనుభవించిన కాంగ్రెసువాది. తల్లి ఆదరణ సంస్కార ప్రియుల గృహంలో గాని లభ్యంగాని వస్తువు. సదాశివుడి ప్రభావ వీచికలను నేనిక ఆస్వాదించకుండా వుండగలనా?

షర్టు ఇన్సర్టు చేసుకొనే ఫాషనూ, జనరల్ పుస్తకాలు చదివే అభిరుచీ నేర్పినవాడు తనే. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వాన్ని వ్యతిరేకించే వాళ్ళంతా క్రైస్తవ మతానికి విరోధులే అనే దుష్ప్రచారం, అమాయికులమీద వెదజల్లు తున్న ఆనాటి దొరలు ప్రిన్సిపాల్సుగా వున్నందున క్రిష్టియన్ కాలేజినుంచి మరలించి మచిలీపట్నం రమ్మని ప్రోత్సహించిందీ తనే. కాశీక్షేత్రం, పండిత మాలవీయ బెనారస్ విశ్వవిద్యాలయం- యీ అద్భుతమైన స్వప్న దృశ్యాల్ని నాకు వివరించిందిగూడా తనే. ఉత్సవవిగ్రహంలాగా అనుసరించటమే నా వంతయింది. అట్లా ఆరు సంవత్సరాలు మా సన్నిహిత సాహచర్యం కొనసాగింది. 'లా' కోర్సు మాధ్యేయంగా, వారణాశిలో యుగయుగాల ఆర్య సంస్కృతీ చిహ్న

లైన ప్రాచీన గంగాఝురీ ఘట్టాల నిత్యపరిభ్రమణ మా దినచర్యగా ఆనాటి జంటకవులం మేము. మెస్‌లోనూ, హాస్టల్లోనూ వాదోపవాదాలు.

నాలుగు ఆంగ్లపదాలు ఎక్కువ నేర్చిన గర్వంతో అతి మేధావుల మనుకొనే అయ్యంగార్లూ, సిసలు దేశభక్తి మాదేనని మొండివాదాల్లోకి దిగే బెంగాలీ బాబులూ, వాదనలో వీగిపోతే వేరేమీ చేతగాక జబ్బపుష్టి ప్రదర్శనకు తలపడే భయ్యాలు, బీహారు మైదానాల భూస్వామ్య పుత్రులైన ఆగడాల మైథిలీలూ- మా జంటను గౌరవించని సంఘటన నాకిప్పటికీ జ్ఞాపకం లేదు. ఆ దశాబ్దాల్లో గంగాప్రవాహం ఎంత నిర్మలంగా గోచరించేదో; ప్రతి తగావా తర్వాత అందరి హృదయలూ- సదాశివుడి ముగింపు మాటల్తో నిస్సంకోచమై పోయిన ఘట్టాలు అసంఖ్యాకం.

టై కట్టుకోవటం, టెన్నిస్ ఆడటం వంటి బాహ్యానాగరికా లక్షణాలనే గాక, అందరు మానవుల్నీ సమదృష్టితో చూడగల అంతః సంస్కారాన్ని గూడా నాకు బోధించిన అసామాన్య మిత్రుడు సదా. కాని యీ గద్గదకంఠం యీ విషాద తత్వ జిజ్ఞాస, యీ పశ్చాత్తప్త ఆత్మనివేదన- ఆనాటి ఆ యువ ప్రజ్ఞా పాటవశీలివేనా- అని అంతరాంతరాల్లో నేనూ మధనపడుతున్నాను, మద్రాసు మెయిలు బండిలో కూర్చొని. కాపీలో లా కాలేజి పూర్వవిద్యార్థుల సంఘసమావేశాలకు నన్ను టెలిగ్రాముల మీద యీడ్చింది- తను సగంలో వదలిన యీ గోడు, యీ అర్థాంతర కన్‌ఫెషన్- వినిపించటానికేనా? జ్ఞాపకాలు యింకా యింకా వెనక్కి పోతున్నవి ఆ గనిని తవ్వితే సదాశివుడి ప్రస్తుత మనోవ్యధకు మూలకారణం తడుతుందేమో.

నిజమే, మొదటి సంవత్సరం సెలవలనుండి తిరిగివచ్చి, బోటులో గంగదాటుతూండగా ఏ సందర్భం లేకుండానే, సదా ప్రశ్నించాడు. "కులాంతర వివాహాల పరిణామం ఎట్లా వుంటుంది?" గంగామాత ఘట్టాలను నింపుతూ పితృతర్పణ కార్యక్రమాలు నిర్వహిస్తూన్న, వివిధ భాషల రాష్ట్రాల యాత్రిక సమూహాన్ని మనసులో వుంచుకొని ఆ ప్రశ్న వేశాడని అప్పటికి నా కనిపించక మామూలు ధోరణిలో "భిన్నత్వంలో ఏకత్వం, ఏకత్వంలో భిన్నత్వం- నీ కంటె నా కెక్కువేమి తెలుసు?" అన్నాను. బోటు అల్లంతదూరాన వుండగానే గట్టు మీదికి లంఘించిన వాడు తిరిగి ఆ ప్రస్తావన తీసుకురాలేదు.

యూనివర్శిటీ పరీక్షలు, బార్ కౌన్సిల్ పరీక్షలు ముగిసిందాకా కలిసే వున్నాంగదా. జిల్లా ముఖ్యపట్నంలో మా వృత్తి ప్రారంభం కావాలిక. ఎవరి

స్వస్థలాలకు వాళ్ళం వెళ్ళాం. జిల్లాలో అయితే మా కుటుంబాలకున్న పరపతితో బాగానే నెట్టుకు రాగలం అనే ధీమా, మా యిద్దరిలోనూ వుండేది. కాని ఒక వుదయం నేను నిద్రయినా లేవకముందే సదా నా పక్కన కూర్చొని వున్నాడు. ముప్ఫయి మైళ్ళు సైకిలు మీద పయనించి రావటానికి ఏ రాత్రిలో మేల్కొన్నాడో.

"ఒరే మనం మద్రాసులో జీవితం ప్రారంభించుదామా? మంచి సీనియర్స్ మా నాన్నగారు ఏర్పరచగలడు"

ఆశ్చర్యాన్ని దిగమింగి "స్నానం చేద్దాం. కాఫీ తాగుదాం. మాట్లాడుకొందాం" అని దాటవేశాను.

"కాదు... అవునో, కాదో చెప్పు" అని నిలవేశాడు.

"నాకంత ఆర్థిక స్తోమత లేదని నీకు తెలుసు గదా సదా"

అంతే. మరుమాట లేదు. దుమ్ముకొట్టుకొన్న సైకిలు దిక్కు మార్చాడు. వెళ్ళిపోయాడు. దుప్పటి తీయకుండానే మంచంమీద దిగాలుపడి కూచొన్నాను. సదాశివుడు అంతదూరం పోవాలనే, హఠాత్ నిర్ణ ం ఎందుకు తీసుకొన్నాడు? వాడి మనసును ఎంత సత్యమే పలికినా, ఎందుకు నొప్పించాను? మా దారులు చీలిపోయినాయ్. నేనిక్కడ, తను మద్రాసులో. మేము ఏకప్రవాహం కాదా, వేర్వేరు దిక్కుల్లో పయనిస్తున్న పాయలమా? దిగులుతో, ఒంటరిగా నిలబడగలనన్న ఆత్మవిశ్వాసంలేక, నిద్రలేని రాత్రులు గడిపి, బతిమిలాడుతూ వుత్తరం వ్రాశాను. "ఒరే, సెంటిమెంటల్ ఫూల్—నేను వేరే కారణాలవల్ల యిక్కడికొచ్చాను. అనుమానాలు వదిలేసెయ్. క్రిమినల్ ప్రొసీజర్‌కోడ్—ఎవిడెన్స్ యాక్టు నీ గీతాధ్యయనం చేసుకో. సివిల్‌సైడ్‌ను కన్నెత్తి చూడకు. నీ జెండా ఆకసంలో ఎగురుతుంది." ఆ జవాబు వాడి ఆశీర్వచన. వేరే చెప్పనక్కర్లేదనుకుంటాను. వాడి సలహాను తు చ తప్పలేదు. నా పెళ్ళికి బండెడు పుస్తకాలు, నా లైబ్రరీలో లేనివి కానుకగా యిచ్చాడు. వాడి పెళ్ళికీ వెళ్ళాను. వాళ్ళ వూళ్ళోగాదు. మద్రాసులోనే.

నా కెందుకుకో అనిపించింది- అంతర్వాణా? ఈ పెళ్ళి వాడి విశిష్ట వ్యక్తిత్వానికి తగినది కాదని. అయిదారేళ్ళ తర్వాత నా అంతర్వాణి నిజమే పలికిందనుకోవటం గూడా జరిగింది.

నన్ను పబ్లిక్ ప్రాసిక్యూటర్ల పానెల్‌లో యిరికించినప్పుడు వాడి సలహానే అనుసరించాను- "దేశభక్తుల్ని జైళ్ళలో నెట్టి నిద్రపోలేవు. నీ మనస్తత్వం నాకు తెలుసు. మరిచిపో- పానెల్ సంగతి" అని రాశాడు.

సదాశివుడు- కసితో తన ప్రాక్టీసు ప్రారభించాడేమో. అనతికాలంలోనే అనన్య దుర్లభమైన పేరు సంపాదించాడు. హేమాహేమీలైన వుద్దండ పండితుల్ని చిత్తుచేశాడు. తెలుగు లాయర్లను ఎప్పుడూ దరిచేరని తమిళ జిల్లాల కేసులెన్నో అవలీలగా లంకించుకొనేవాడు. ఆంధ్రులు ఇన్‌ఫీరియారిటీ కాంప్లెక్సుకు ప్రతీకంగా మద్రాసు హైకోర్టు వరండాల్లో తిరిగిన రోజుల్లోనే తను లీడర్‌గా బార్‌నంతా అల్లకల్లోలం చేయగలిగాడు. ఒకసారి- "బెంచీ ఎక్కమంటున్నారు" అని తంతి కొట్టాడు నాకు. అంటే హైకోర్టు జడ్జీపదవి అన్నమాట "బెంచీ ఎక్కితే నీ కాళ్ళు, కళ్ళు గుండెనెప్పి పుడతాయిగదా" అని నేను సమాధానం యిచ్చాను.

అట్లాంటి అనుబంధం మాది. అయినా ఇవ్వాళ యీ పయనంలో, తన నుండి వుద్భవించి పైకిలేస్తున్న పరితాపశిఖిని చేతధరించి, గుడ్డివెలుగులో గుండె విప్పి మాట్లాడుతున్నపుడు నాకు సంపూర్ణంగా అర్థంకాని యింకో సదాశివుణ్ణి దర్శిస్తున్నాననిపించింది.

ఈ నిరావరణ రెవరీనుండి నేను బయటపడేవాణ్ణి కాదేమో వాడిమాటలు వినిపించకపోతే.

"సిగరెట్లు కాల్చటం నేర్చుకోరా, కాలం బాగా గడుస్తుంది"

నవ్వి వూరుకొన్నాను.

"మనం కన్యాకుమారి నుంచి మానస సరోవరం దాకా వ్యాపించిన పుణ్యతీర్థాలన్నీ దర్శించాలిరా. వస్తావా?"

"ఫామిలీస్‌తోనా?"

"కాదు- మనిద్దరం. మనిషెప్పుడూ ఒంటరి పథికుడేరా"

నేను మాట్లాడటం మంచిది కాదనిపించింది.

"ఎట్లాగని అడగవేం? విధాత చేతిలోవున్న మరచక్రం అందర్నీ ఒకే పరిభ్రమణలో తిప్పదు. ప్రతిజీవికీ వేర్వేరు లెక్కలుంటాయ్"

శుష్కవేదాంతం అనుకొన్నాను. దీనితర్వాత, ఈ ఉపోద్ఘాతంతోనే ఇంకో ప్రకరణకు నాంది పలుకుతున్నట్లు గ్రహించి "వూఁ" అని మాత్రం అన్నాను. అనుకొని మళ్ళీ పశ్చాత్తాప పడ్డాను. సాంప్రదాయ వంచనలమధ్య సాంప్రదాయ అల్పసత్యాలమధ్య బతికే సామాన్య వ్యక్తి మాత్రమే పలికేశుష్క వేదాంతం, సదాశివం ఎప్పుడూ మాట్లాడి ఎరగడు. అవసరానికి మించిన ధనార్జన చేయటం మినహాయిస్తే అతను నాకెప్పుడూ రుషి సమానుడే. రుషులు

సత్యాన్వేషకులు, నిష్కాములు. శాశ్వత ధర్మరహస్యాలను అన్వేషిస్తూ నిర్వ్యాకులమైన మనస్సుతో ఆకాశ మార్గాన్ని పరీక్షిస్తూ సుదీర్ఘ ధ్యానం చేసిన ఉపనిషత్కారులు గూడా ఎన్నో సందేహాలకు గురియై వుండరా?

సదాశివుడు వివరిస్తూన్న జీవిత ఘటనా పరంపరగూడా అలాంటి సందేహాలకు ఒగ్గి, అలసిపోయి పునఃప్రారంభమవుతూన్న అన్వేషణగా ఆ సమయంలో నాకుతోచింది. ఎంతటి స్నేహధర్మం వున్నా అతని ఎదట నేను అల్పుణ్ణే అని తెలిసినా, మానవుడికి మానవుడేగదా సహచరుడు? సిగిరెట్టు ఆవల పారేసి సదా మొదటినుంచీ-తన ఆవేదనా ప్రవాహాన్ని ఎట్లా వర్ణించాడో నేనూ మీముందుంచుతాను.

* * *

"మా గ్రామం చూశావుగదా ట్రంకురోడ్డుమీది వడ్డగాడౌన్లు మళ్ళగానే మావీధి వుంది. చిన్నవీధి. ఉన్న నాలుగైదు యిళ్ళూ చాలా పెద్దవనే చెప్పాలి. మళ్ళీ వీధిలో ఒకవైపునే ఇళ్ళు ఆవలి పక్కన ప్రహారీగోడలేగాని ముఖద్వారాలు లేవుగదా. ఆ ప్రహారీల మధ్య శిథిలమవుతున్న ఒక ఆర్చి వుండేది. దానికి అభిముఖంగానే యశోద వాళ్ళయిల్లు. చివరన మా లోగిలి. అందువల్లనే గాబోలు మావీధి కొంచెం నిర్మానుష్యంగా వుండేది. మరిప్పుడెట్లా కనిపిస్తుందో? ఈ ఇరవై-ఇరవై రెండేళ్ళనుంచీ నేను చూడలేదుగా.

యశోద నాన్న మా వూరికి ఇల్లరికపు అల్లుడుగా వచ్చి స్థిరపడ్డాడు, స్థిరపడిందెక్కడ? యశోదను కని ధనుర్వాతపు బారినపడ్డ వాళ్ళమ్మ పోగానే గడ్డాలు పెంచుకొని తత్వాలు పాడుకుంటూ, ఉపవాస దీక్షలు పడ్తూ కృశించి పోయాడట. వాళ్ళమ్మ చాలా అందమైన మనిషని అనుకొనేవాళ్ళు- ఏ దుష్టనక్షత్రప్రభావ నీడలో జన్మించినా యశోద అనాధకాలేదు. అమ్మమ్మ మాణిక్యం అనురాగ పెంపకంలో పెరిగింది. మాణిక్యమ్మకు మంచి మాగాణీ పొలం వుండేది. సవర్సు పదమూడు రూపాయల ధరపలికే ఆ రోజుల్లో ఆమె దగ్గిర చాలా నగలుగూడా వుండేవి. అయితే మాణిక్యమ్మ పిసినారి.

మనుమరాలే ప్రాణంగా ఆమె కంచించాలనే ఆశతోనే పైసాపైసా జమచేసేదని చెప్పుకొనేవారు. ఒకసారి దొంగలు కొంత సొమ్ము అపహరించిం తర్వాత, జవ్వారిఅంతా మా నాన్నగారికి రహస్యంగా ఇచ్చి, మా భోషాణం లోనే దాచుకొనేది. ఏదైనా పండక్కి వచ్చి కొన్ని సొమ్ములు తీసుకొని యశోధను అలంకరించి మళ్ళీ భద్రంచేసేది. యశోదా నేనూ దాదాపు ఒక యీడు

వాళ్ళమో, నేనే ఒకటి రెండేళ్ళు పెద్దవాణ్ణో. ఈ విషయాలన్నీ నాకు కొంత వరకే తెలుసు తర్వాత వినికిడి.

నాన్నగారికి వైదిక కర్మల్లో నమ్మకం తక్కువ. తాత్విక చింతనలోనే మగ్నం ఎక్కువ. సేలం జైలునుండి విడుదలై వచ్చాక హరిజనబాలుడు మా ముఖ్యపనివాడు. చాకలి, మంగలి అనే కుల పట్టింపులు గుర్తించకుండానే పెరిగాను. యశోదకైతే అసలు అడ్డంకేలేదు. వాళ్ళింటికి ముందు పెరడులేదు. ఒకనాడు దొంగలు సులభంగా ప్రవేశించిన వెనకవైపు పెరట్లోనే జామ చెట్లు. వాటిచుట్టూ మా ఆటలు. మా యిల్లు గమనించావుగా ముందూ వెనకా విశాల మైన దొడ్డి, పశుపాక. ఆ పాకవెనకనుంచి చిన్న కాలిబాటగుండానే మేమిద్దరం రామకిష్టయ్య పంతులుగారి బడికివెళ్ళి అ ఆ లనుంచి సుమతీశతకం, పెద్దబాల శిక్ష దాకా ఎదిగింది. ఆ కాలిబాట నిర్జనంగా వుండేది.

చిల్లరవారి ప్రహరీగోడను మించి బ్రహ్మాండమే తామైనట్లుగా పెరిగిన జువ్వి, మర్రి, నేరేడు నీడల్లో చెట్టాపట్టాలు వేసుకొని పరుగులు తీస్తూ బడికి వెళ్ళటం, ఒక్కోసారి బ్రహ్మరాక్షసి కథలు చెప్పుకుంటూ, మా కల్పనలకు మేమే భయపడి పారిపోయిరావటం. ఆ కాలిబాటను, ఆ వటవృక్ష ఛాయల్నీ నేను యీ జన్మలో మరువలేను.

శుక్లపక్షం లాంటి మా బాల్యం కృష్ణపక్షమైపోయిన మా యవ్వనం-ఎన్ని జ్ఞాపకాల్ని దాచుకొన్నవో-అవి రామక్రిష్టయ్యగారి వీధరుగుల బడినుండి, జిల్లాబోర్డు ప్రాథమికోన్నత పాఠశాలలో చేరిన పిదపగూడా, అది చుట్టుబాట అయినా, ఆ నీడల చిరుసవ్వడి ఏకాంతంలోనే మేము నడిచే వెళ్ళేవాళ్ళం. అశ్వద్ధవృక్షపు ఎండుటాకులు మా నిశ్శబ్దాన్ని భంగం చేస్తుంటే, బిక్క మొగం వేసిన యశోదను నేను అమాయికంగా ముద్దిడుకొన్నదీ, నేను పెద్ద యిందాకా నువ్వు పెళ్ళి చేసుకోగూడదని బలవంతంగా, ఆమెచేతిని నాచేతిలో వేయించుకొన్నదీ అక్కడే.

క్లాసురూముల్లో పాఠాలు ప్రారంభించేముందు హాలులో, యశోద ప్రార్థన వుండేది. పద్యం, చిన్నపాట, వచనం మార్చి మార్చి రోజుకో వైవిధ్యంతో చదువుతూంటే, మా యింట్లో పుస్తకాలు తెచ్చి యిచ్చి కొత్తవి పాడమని బలవంతం చేసి, పాడగానే - యశోదమీద నాకున్న అధికారానికి అడ్డులేదను కొనేవాణ్ణి. ఎవరికీ చూపక, యివ్వక నాకే కోసిన ముక్కల జామపండ్లు ఆ సీజనంతా సమర్పించు కొన్నప్పుడు నేనేమనుకోవాలి? ఒక్క రోజున చేపలకూర తింటూ కనిపించింది.

"ఛీ....వాసనకాదా?" అన్నాను.

"బుర్రకు తెలివితేటలొస్తై చేపలుతింటే" అని తను.

"ములగకాయల్లో భాస్వరం వుంది- నీ మొద్దుబుర్రకు లెక్కలు బాగా వస్తై చేపలు తింటే నేనూరుకోను"

"నా యిష్టం"

"సరే....చూస్తా" అని బెదిరించి వెళ్ళిపోయి రెండురోజులు ఒంటరిగా బడికి వెళ్ళాను.

తనొచ్చి బ్రతిమిలాడుతుందనుకొన్నాను. రాలేదు. మూడోరోజు వాళ్ళమ్మమ్మ పిలిచినా నేను పోలేదు. ఆ మర్నాడే అమ్మతోపాటు ఒక పెళ్ళికి గ్రామాంతరం వెళ్ళాను. నీకు తెలుసుగా, అయిదురోజుల పెళ్ళిళ్ళు ఆడపిల్లవారికి వళ్ళు హూనం మగపెళ్ళివారికి జన్మవినోదం. ఆపెళ్ళి హడావిడిలోనే నన్ను చూసి ముచ్చటపడ్డ అత్తలు, అమ్మతో హెచ్చరించటం విని, ఆమె మనసు నొచ్చుకుంటుందనికూడా ఆలోచించక దుర్భాషల్లాంటి పలుకుల్తో అందర్నీ దీవించి స్వగ్రామం చేరిన మరుక్షణానే యశోద యింటికి పరుగిడి-నేను చేపలు మానేశాను- అని ఆమె ఎదురొచ్చి నవ్వుతూ చెప్పినపుడు నా అధికారం సుస్థిరమైనదని అనుకోనా? వద్దా? పురుష అహంత అట్లాంటిదంటావా? ఇప్పుడనిపిస్తున్నది అహంతేనని.

తర్వాత అది నిర్ధారణ అయింది- ఎట్లా నంటావా? మన బెనారస్ సెలవుల్లో యింటికొచ్చినప్పుడు తన నోటినుండే నిజం బయటపడ్డది. ఉత్తరాది మఠం గురువుల దగ్గర వాళ్ళమ్మమ్మ వుపదేశంపొంది శంఖు చక్ర ముద్రలు భుజాలమీద వేయించుకోగానే సాత్వికాహార నియమం వరించినట్లేగా. అట్లా చేపల ఆహారం కట్టుఅయింది గాని, నా అధికారం వల్ల అభిలాషవల్ల కాదని తెలిసినప్పుడు నా మనోవ్యధను వర్ణించి చెప్పమంటావా? వద్దు.

నేను ఎనిమిదో తరగతి చేరిన మొదటినెలలోనే యశోద చదువు అర్ధాంతరంగా నిలిచిపోయిందని చెప్పలేదేమో, స్వేచ్ఛగా నీలాకాశంలో రెక్కలు విప్పి మౌనగీతాలు ఆలాపించుకొంటూ, పూలతావికోసమో పరిమితాహారాన్వేషణకో, దాహార్తితో, ప్రేమపలపుకో పయనించే అహింసామూర్తికి ప్రతీక అయిన పక్షిని బాణాలతో పడగొట్టటం, తుపాకితో కాల్చటం ఆట అయిన దుష్టనాగరికత-పురుషుడికిచ్చిన అనాగరిక వాతావరణంలో మగదక్షతలేని యశోదల్లాంటి బాలల చదువులు సాగుతాయా?

ఆ యింటి వెనక వీధిలో తాత అని ముద్దుపేరుతో పిలవబడే ఒక జులాయి వెధవ వుండేవాడు. చదువు సంధ్యల్లేని మోతుబరి కుటుంబంలో, ఏ ప్రత్యేక ప్రవృత్తీలేని ఆ రోజుల సోమరి గ్రామజీవనంలో పెరిగిన అల్లుడు. వాడు యశోదకు ప్రేమలేఖలు వ్రాస్తూన్న సంగతి ఎవరికీ తెలీదు- అది మితి మించిన రాగాన పడ్డప్పుడుగాని.

ఆ చివరి వుత్తరం నాకు చూపించింది ఏడుస్తూ యశోద. అన్నీ బూతులు అంగాంగ వర్ణనలు.

"మీ అమ్మమ్మకు తెలుసా?"

తల అడ్డంగా తిప్పింది

"చెప్పొద్దు వాడిపని నేను పడతాను"

ఎంత నమ్మకం? నాకే చూపటం. ఇక వాడికోసం వేట ప్రారంభించాం, నేనూ పేర్లవారి నరశింహ్వారావు, మా పనివాడు పుల్లడూ. నరశింహ్వాం మంచి వస్తాదులాంటివాడు. మా పుల్లడు కర్రసాము చేస్తూండగా మాకు నేర్పమని వేధించి కొంత సాధించాం గూడా. ఒకరోజున కాలవ గట్టున ఒంటిగా దొరికాడు. బురదనీళ్ళలో ముంచి, ఒడలు హూనం చేసి, క్షమాపణ వుత్తరం వ్రాయించుకొని, చీకట్లో యశోదకు అందజేసినపుడు - నేనెంత ధీరుణ్ణి అనుకొన్నానో ఏమోగాని, ఆ వారం నుండే మాణిక్యమ్మ యశోదను బడి మాన్పించేసింది.

ఈ వుదంతం నాన్నగారికి తెలిసి వుండవచ్చుగాని నన్నేమీ అడగలేదు. ఆ తర్వాత తెల్సింది-తాతగాడి పెళ్ళిగాని చెల్లెలిది మచ్చల బ్రతుకైనా, వాడు అది తెలుసుకోలేక యశోద చదువు ఆగిపోటానికి నిమిత్తమాత్రుడైనాడని. రోజూ శనగగింజంత నల్లమందు అలవాటున్న మాణిక్యమ్మ ఎంత మత్తులో వున్నా మనుమరాలి మీద ఈగ వాలనీయదని గ్రహించే వుంటావ్. చదివించమని మేము చెప్పినంత మాత్రాన ఆ ముసలి పడనిస్తుందా?

తన బడిచదువైతే ఆగిపోయిందిగాని, ప్రకృతి ధర్మం నిశ్చలమైపోదు గదా. పురాణ, ప్రబంధకన్యల శిల్పాకృతిలో యశోద ఎదిగిపోయింది. మా యింట్లో రవివర్మ జర్మన్ ప్రింట్లలో ఎటు తిలకించినా యశోద అందమే కనిపించేది. అందమేగాదు, మాటగూడా తూచితూచి పలుకుతున్నదా, వెనకటి అల్లరి గాలి తెమ్మెరలతుళ్ళు, విప్పుకొని మొగ్గ నుండి పుష్పం కాబోతున్న హొయలు ఎట్లా మాయమైపోయినవా అని ఆమెమాటలు ఆశ్చర్యపరచటం

గూడా సెలవుల్లో వినవచ్చినప్పుడల్లా గమనించక పోలేదు. మాయింట్లో పుస్తకా లన్నీ విరామమెరుగక చదివి, ఆ చదువుతో వున్నతమవుతున్న సంస్కారం నేర్పిన విద్యో లేక ఆత్మవిశ్వాసం అలవరుస్తూన్న పరివర్తనో - యశోద కొత్తరూపం - నాకర్థం కాలేదు.

నా నాలికమీదకు వచ్చిన జోక్స్ అనబడే హాస్యోక్తులు గూడా ఆమె గంభీరముద్రను చూడగానే వెలువడటం మానివేసినా, మా రాకపోకలకు మాత్రం ఎప్పుడూ ఆటంకంవుండేదిగాదు. మాణిక్యమ్మ నన్నెప్పుడూ పరాయి యువకుణ్ణిగా చూడ లేదనే చెప్పగలను. అమ్మమ్మను తను అమ్మా అనిపిలిచే అలవాటును నేను ఎగతాళిచేస్తే, నేను మాణిక్యమ్మను అత్తయ్య అని సంభో దించటం, తనూ ఆటలు పట్టించేది. ఈమధ్య అటువంటి చిన్న హాస్యపుజల్లులు గూడా నిలిచి పోవటమే గాక వారణాసి సెలవల మీద వచ్చినపుడు వాతావర ణంలో మార్పువచ్చినట్లు అర్థమై సంగతేమిటో తెల్సు కోవాలనే నిశ్చయానికి వచ్చాను.

కాని తనే ఆ వుదయం మొదటి ఘడియల్లోనే తన సొమ్ములపెట్టెకోసం వచ్చింది. అమ్మనడిగి తాళంచెవి తీసుకొని భోషాణం తెరుస్తూ "ఏమిటి విశే షం?" అని యశోదముఖంలోకి నవ్వుతూనే చూశాను.

మాటలేదు. గంభీరంగా వుంది- ఆ మౌనం గూడా.

స్వతంత్రంగా ఆమె చుబుకాన్ని స్పృశించాను.

"చెప్పవా?" అంటూ పెట్టె అందించబోయాను.

"చుట్టాలొస్తున్నారు" అన్నది, కుడిబుగ్గమీదిసొట్టను తడుముకొంటూ.

"మీకెవ్వరూ బంధువులే లేరనేదానివిగదా?"

"ఇవ్వాళ నిశ్చితార్థం..."

"ఎవరిది?"

"ఎవరిదో అయితే నేనెందుకొస్తాను. నాదే"

గుడిలో దేవదర్శనానికి పోయిన భక్తుడిమీద పైకప్పు కూలినట్లయి, కళ్ళు బయర్లు కమ్మినవి. ఆవేశమో భయమో శరీరాన్ని కుదిపివేస్తున్నది.

నా బలమంతా కూడదీసుకొని, కుడిచేత్తో ఆమె చెంపమీద ఎంతటి దెబ్బ కొట్టానోగాని తనచేతిలో చిన్ని సందుకాయపెట్టె నేలమీద పడి నగలన్నీ దొర్లిపోయినవి. ఆ ఆవేశంలో తనుగూడా కిందపడ్డ సంగతి గమనించకుండానే

ముందువరండాలోకి వెళ్ళిపోయాను. వరండా కుర్చీలో కూలబడి వేడి అశ్రు జలం మోచేతిమీద పడినట్లు, చుట్టూ చిమ్మచీకట్లో కలిసిపోతున్నట్లున్న నాకు స్పృహగూడాలేదు. యశోద లేచి నగలన్నీ ఏరుకొని ఎట్లా వెళ్ళిందోగూడా నేను గమనించలేదు. కాని ఎంతసేపటి తర్వాతనో ఆమె విషాదకంఠం అస్పష్టంగా వినిపించింది.

"ఎందుకు కొట్టావ్? నీకేం అధికారం?"

నాన్నగారు స్వరాజ్యాశ్రమం పనుల్లో నిమగ్నమై వున్నారు. అమ్మ వంటింటి పక్క పూజగదిలో ధ్యానంలో వుందికాబోలు. కళ్ళు తుడుచుకొని తెరుచుకుంటూ లోపలికొచ్చాను. నాకేమీ అధికారంలేని నా బాల్య చెలిమికత్తె యశోద చంద్రహారం నేలమీద మెరుస్తూవుంది. విగతజీవియైన కాలసర్పంవలె అది తెగిపోయివుంది. ఇందాకటి వుద్విగ్నపరిస్థితిలో వెతుక్కోవటం మరిచిపోయింది గాబోలు. తీసి జేబులో వేసుకొన్నాను. మన సెలవులింకా పదిరోజుల దూరం నుండి పిలుస్తున్నాయ్. సకాల వర్షాలు పడేకాలంగదా. పైన మేఘాలు గర్జిస్తున్నా వినిపించటంలేదు. వినిపిస్తున్నదొకటే- "నీకేం అధికారం?"

*　　　　*　　　　*

ఆరుపేటల హారం. రెండుపేటలు-మెడబిళ్ళనుండి తెగివిడిపోయాయి, ఆరు ముఖాల సర్పంవలె జేబులో. ఓంకారాచారి వద్దకు తీసుకుపోయాను.

"మనదికాదే బాబూ" అన్నాడు, ఇంటిబత్తుడుగదా.

"కాదు"

"మనంటివాళ్ళకాడ వుండే సొమ్ముకాదుగా. చింతామణుల పాతనగలు" అతుకు పనికి వుపక్రమిస్తూన్నాడు.

"అంటే..."

"అంటే ఏముంది? భోగంవాళ్ళవి. గుర్తుపట్టాను. ఇదివరలో ఇట్లాంటి మరామ్మతుకే మానాయన దగ్గిరికొచ్చింది మాణిక్యానిది, పేరుండాలి బిళ్ళమీద"

''ఎంత జ్ఞాపకం'' అన్నాను, ఇంకేమీ అనజాలక.

"లేకేం? మనింట్లోనేగా నాన్నగారి దగ్గర దాచుకోకపోతే యీ కలికాలంలో ఆ ముసిల్దాని గొంతుపిసికి కాజేయకపొయ్యేవాళ్ళా? చాలా నీతిగల ముండ దాని తల్లో అక్కో - పూడి జమీందారు చేరదీసింది. చాలా సంపాయించిందంటారు నికార్సయిన మనిషి- ఈ మాణిక్యం పీనిగ. తను వృత్తిలోకి దిగలేదు కూతుర్నీ దింపలేదు. లక్షణంగా పెళ్ళిళ్ళు. సంసారాలు చేసు

కున్నారు. మనమరాలి లగ్నం అయితేగాని కళ్ళుముయ్యడు. ఆ నల్లమందు అలవాటు మనుమరాలి దిగులుతో కాదుటండీ. ఇల్లటం కావాలి. కళావంతులే కావాలి. నాగలింగం ఏదో సంబంధం తెచ్చినట్టున్నాడు. ఈడూ జోడూ కనపడ దండీ- ఆణ్ణిచూశాను. సగం బట్టతల. ఆడింగిరేకుల ముకం. ఆ పిల్లను జూడ బోతే ఇంద్రలోకం పిల్ల. తాంబూలాలు పుచ్చుకొన్నారట్టుంది. అమ్మగారికి అయ్యగారికి తెలిసుండాలే"

రిపేరుపని అయి మాటలూ ముగిసినై. కూలి డబ్బులియ్యబోయాను. "దయవుంచండి అంతేచాలు. అయితే బాబూ కాశీపోవటమంటే యెనకటి హయాంలో ఆర్నెల్లు అనేవాళ్ళు. తమరైతే...సాలుకు రెండు సార్లయినా తిరుగుతారు. బ్రహ్మంగారు చెప్పిందేగదా" నేనిటు తిరగగానే ఓంకారం బీడీ ముట్టిస్తున్నాడు.

ఇంటికి తిరిగొచ్చే సరికి నాన్నగారు పడక కుర్చీలో ఆయనకాళ్ళ దగ్గర మాణిక్యం. హారం సంగతనుకొన్నాను- కాదు.

"కళ్ళకద్దుకు చేసుకుంటారు బాబూ, ఇంకో కులం అంటే మళ్ళీ కళంకం కింద జమకట్టరా బాబూ. మీకు తెలియజెప్పగలిగిన జ్ఞానినా? దానికోసం బతికున్నాను. అయిన కులం వాడయితే అదీ దాని పిల్లలు తలెత్తుకు తిరుగు తారు. అదే ఆలోచించాను బాబూ. ఇరవై దాటుతున్నై. కుంపటిగుండె కాలు స్తున్నా యీ గడియకోసం వెయ్యిదేవుళ్ళకు మొక్కుకున్నాను. నాకళ్ళముందు పడివుంటుంది. ఆస్తి పిల్లపేరగాదు, తనపేర రాయాలని పట్టుబడుతున్నాడు. ఆడదాని సొమ్ము...నామర్దాట" అని గోడువినిపిస్తున్నది.

నాన్నగారి సలహా నేను వినలేదు. ఇదే అదునుగా హారం వాపసు యిచ్చేందుకు బయలుదేరాను. ఆలోచనలు. ఆలోచనలు. ఎందుకు జుగుప్స? ఆహారం, నిద్ర, మైధునం ఈమూడు పశులక్షణాలే కాక మానవుడు అర్రులు చాచే యితర ప్రయోజనాలేమిటి? మాణిక్యం, యశోద తమగౌరవం మాత్రమే కాదు, తమ కుటుంబ గౌరవం తమకులగౌరవం గూర్చి తలపోయటం లేదా? అని నాలోని సంస్కారం ప్రశ్నిస్తున్నదేమో గూడా. కాని నేను ప్రేమికుణ్ణి. అందునా భగ్నప్రేమికుణ్ణి. క్రోధమో, మాత్సర్యమో దేవుడు నాకిచ్చిన ఆభ రణం, వరం ఆ యశోద ఇంకొకరి సొత్తుగా. విఫణిలో కులం కొనగలిగిన వస్తువై - శాశ్వతంగా దూరమైపోవటమా? ఈ లోకం కులాన్ని దేవతగా కొలిచేగుడ్డిదైతే, నేను - తను - నన్ను...తనను...ఆలోచనకూడా సరైన పదావళిని కూర్చలేక పోతున్నది.

వెళ్ళి ఆమె వడిలో విసిరివేశాను.

త్రుళ్ళిపడి చూసింది - "ఇంకా కోపమేనా?" అంటున్నది గాని నేను విసవిసా వెనుదిరిగాను.

మిగిలివున్న యీ వారం సెలవులు ఎప్పుడు...రోజూ ఒక కల్పంగా రోజూ ఊర్ధ్వలోకాల దేవతల లెక్కలో నడవవలసిందేనా? అందుకే అనిపించిందికాబోలు. ఈ కాలం పదార్థం - వీటిమధ్య నివశిస్తున్న మానవుడు నిజంగా ఏకాకియేగాని వాటిలో భాగం కాదుగదా. ఏకాకిగానే ఆ దినమంతా గడిపాను. పశువుల కొట్టంలో పాత మంచంమీద నిద్రబోయానో జాగృతిలోనే వున్నానో తెలియనిస్థితి. చీకటి పడ్తూండగా, వెతుకుతూనేను కనిపించక అక్కడికి వచ్చిందికాబోలు, ఏకాంతసేవ చేసేభక్తులకే వాడుదాగే స్థలాలుతెలుస్తాయా? వచ్చి మంచంమీద కూర్చొని తల్లివలె తలనిమిరింది. నాకేమీ అధికారంలేదన్న వ్యక్తి.

"ఎందుకు గుండెలవిసే ఆలోచనలు! ఏంకావాలి నీకు?" అని ప్రశ్నిస్తున్నది. ఆ స్పర్శసుఖంనుండి నన్ను లేపుతూ.

"నువ్వు కావాలి"

"సరే రాత్రికి రా, అమ్మ నిద్రపోయింతర్వాత"

వెళ్ళిపోయింది. కాని పశుకొట్టంనిండా సుగంధం పరుస్తూ పోయింది.

మాణిక్యం నల్లమందు మాత్ర మింగి ఎనిమిది గంటల కల్లా గాఢనిద్రావస్థలోకి జారుకుంటుందని తెలుసు. సైకిలు తీసుకొని గయోపాఖ్యానం నాటకానికని బొంకి బయలుదేరాను. యశోద నాకోసమే కనిపెట్టుకొని వుందేమో.

ఆ-రేయి ఒకానొక అపురూప అనాఘ్రాత పుష్పం ఒక మోహాంధుడి పదఘట్టనలో నలిగిపోయిందో, నాశనమైపోయిందో—అప్పటికి నాకు తెలియదంటే నమ్ముతావా?

లేచి వస్తూంటే ఆమె ఏడుపు వినిపించింది.

"యశోదా భయపడకు మనం లేచిపోదాం" అని తల నిమిరి ముద్దిడుకొని వచ్చేశాను.

ఆ మరురాత్రిగూడా యశోద కోసం వెళ్ళాను-నా ఆలోచనల స్వరూపం వివరించటానికనుకొంటావేమో. కామాతురాణాం నభయం, నలజ్జ-

బలహీనులు, నిర్ధనులు అసహాయులుగా బలవత్తర పరిస్థితులకు తలవొగ్గుతూనే తమ నిరసన ఎట్లా వ్యక్తంచేయగలరో ఆ రాత్రి యశోదనుండే గ్రహించాను, నిరసన అంటే ప్రొటెస్ట్ అనే అర్థంలో ఆలోచించు.

"అంతా ఆలోచించుకొన్నావా?" అని అడిగింది నేను లేచివస్తూంటే. దుఃఖించటంలేదు యివ్వాళ.

"అఁ"

"మనం పారిపోయి మా అమ్మమ్మగుండె పగలి చచ్చినవార్త వినే ఏర్పాటుగూడా యిప్పుడే చెయ్యి. మీ అమ్మా నాన్నా జీవితాంతం తలెత్తు కోకుండా ఎట్లా బతుకుతున్నారో తెలుసుకొనే ఏర్పాటుగూడా చెయ్యి. మొన్న పెళ్ళి నిశ్చితం చేసుకొని, తాంబూలం పుచ్చుకొన్నవాడి మనసులో నామీద శాశ్వత క్రోధం, పగ పెంచుకొని, మనుషుల మీద నమ్మకంపోయి తచ్చాడటం గూడా మన వూహలనుండి తొలగిపోయే మార్గం వెతుకు. ఏమూల వదిగి పోయి బతుకుతున్నా, నీ భార్య భోగం మనిషి, కులకాంత కాదు-అని నిన్నూ నన్నూ ఎరిగిన మర్యాదస్తులందరూ, నీ వెనక, నా చాటున, లొట్టలువేస్తూ కబుర్లు చెప్పుకొంటూంటే విని ఆనందిద్దాం. భోగంది బోగం మనిషికాక మరే మవుతుంది అని న్యాయాన్యాయాల విచారణను కొలిక్కితెచ్చే లోకంసంగతిని ఎవరినన్నా విచారించి చూడు"

"యశోదా-నేనన్నది నిన్ను పెళ్ళిచేసుకుంటానని"

యశోద నాకన్నా ఎంత వున్నతంగా అలోచిస్తున్నదో ఏమో మళ్ళీ జవాబిచ్చింది.

"శతాబ్దాలనుండీ ఐశ్వర్యవంతులకూ, వీరులకూ రాజులకు, యిప్పుడు జమీందార్లకు, అధికారులకూ-ఆటవస్తువు, భోగపదార్థం గదా మేము కళావం తులమని చెప్పుకొనే మా జాతి. ఎన్ని అవినీతులకు పాల్పడినా సాంప్రదా యంగా వున్న వాళ్ళ విషయంలో పెళ్ళి అంటే అంతా నమ్ముతారు. మా విష యంలో నీతి నియమాలతో పెళ్ళి జరిగినా, దాన్ని ఆ పేరుతో వుచ్చరించరు. స్వసంఘం లోనే వాళ్ళ బతుకు ముడిబడి వుంది. వాళ్ళ వుద్ధరణ జరగాలంటే నేను నువ్వూ కొంత త్యాగం చెయ్యాలో వద్దో తేల్చి చెప్పు"

"మరి...మరి...నాకు..."

"అవును. నా శరీరాన్ని నీకర్పించాననిగదా అనబోతున్నావు? నీ అధి కారం... ! మన బాల్యపు అమాయికత్వంనుండీ, మీ కుటుంబంలో నాన్నా అమ్మా దేశానికి, చుట్టూ మనుషుల కోసమూ చేసిన త్యాగందాకా-నేను ఎన్నో విషయాలు నీనుండిగూడా, అవగాహన చేసుకొన్నాను. మీ అమ్మగారి నగ లన్నీ తృటిలో గాంధీమహాత్ముడి హరిజన ఫండుకోసం, ఆయన ఒడిలో పోసి

నప్పుడు ఆమె ఏడ్చిందా? మా అమ్మమ్మ నన్నుగూడా వృత్తిలో దింపి ఇంకా పెద్ద భోగభాగ్యాలు అనుభవించక, నా దిగులుతోనే నల్లమందు అలవాటులో ఎందుకు పడ్డదో? ఎంత అనామకుడైనా ఒక సాటివాడు నన్ను చేసుకొంటే ఎంతకోపం వచ్చినప్పుడైనా "భోగంముండా నీ బుద్ధులెక్కడికి పోతై?" అని తిట్లు పడకుండా వుంటాననేగదా.

నేను నీ స్నేహధర్మం అనుభవించాను. కీచకుల నుండి పాచకుల చూపులనుండీ నన్ను ఆదుకున్నావని గూడాతెలుసు. నేనూ నీలో ఐక్యమయి పోదామనే కలలు కన్నాను. నా శరీరాన్ని నీ అధికారానికి వశపరిచింది - నా బాకీ తీర్చుకుందామని. నా మనసు, నా హృదయమూ నీపుస్తకాలనుండి చాలా నేర్చుకొన్నాయ్ నీ కోసమేగాదు, నీవాళ్ళకోసమూ బ్రతకాలని. నా ఆత్మను గూడా నీకర్పించ మంటవా-అంతావిని?"

విన్నాను వ్యాకులమైన మనస్సుతోనే, జీవిత ఘటనా పరంపరలను విశ్లేషించుకొనే ప్రయత్నంచేసి ఒకదానికొకటి విరుద్ధమైన తర్కాలు ఎదురౌ స్తుంటే, తలవంచి ఆ వ్యాకులత మరింత జటిలమైపోతూంటే ఆ లోకంనుండి దూరంగా జరిగి, నీతోపాటుతిరిగి కాశీ ప్రయాణం కట్టాను. జ్ఞాపకమే గదా

* * *

కొద్దిరోజుల్లోనే తన పెళ్ళి అయిందని విన్నాను. ఆ స్త్రంతా అతని పేర వ్రాయించుకొన్నాడని కూడా విన్నాను. అప్పుడే అబిసీనియా అనే అమాయ కపు దేశంమీద, దాన్ని 'నాగరికం' చేయాలనే విపుల కుటిల సంకల్పంతో, ఇటలీ నియంత మసులోని, ఫిరంగులతోనూ విమాన దాడుల బాంబులతోనూ తలపడ్డాడు. మనం దినదినమూ చర్చించేవాళ్లంగదా-ఫాసిజం అంటే ఏమిటి, హిట్లరు దురంతాలు ఎందులో భాగం? - అని మన "లా" కాలేజిలో గాయం మాన్పుకోటానికి ఎన్ని తంటాలు పడ్డాను? నీనుండి ఎంత దాచి పెట్టాను? గంగా నదిలో, నడిమధ్యదాకా యీదుకుంటూ, నీ వార్నింగుల్ని అలక్ష్యం చేస్తూ, తోసుకుపోయింది ఎందుకనుకొన్నావు? ఏదైనా మొసలివచ్చి పట్టుకుని భక్షిస్తే క్షోభను అంతం చేసుకోవచ్చుననే.

స్వేచ్ఛగా వలసపోవాల్సిన పక్షిజంటలో ఆడపక్షి ఐచ్ఛికంగా ఒక బంగారు పంజరంలో జొరబడ్డది-తన రక్త సంబంధీకుల క్షేమం కోసం. ఇప్పుడు ఏకాకి పధిక అయిన మగపిట్టగూడా, తనవాళ్ళను దుఃఖంలో చూడ జాలక యింకో పంజరంలోకి పోయింది నా పెళ్ళి పంజరం. నగిషీ పంజరం.

మరుపు పుటల పాడుబావిలో పడకముందే నీకోసంగతి చెప్పాలి. యశోద-తన ఆరుపేటల చంద్రహారాన్ని నాకు యిచ్చింది- ఆ చివరి కలయిక నాడే.

"నీ జ్ఞాపకానికా?" అని అడిగాను.

"నీ అధికారం చలాయించుకొన్నావు. నీ మీద నాకూ వుండాలి గదా అటువంటి అధికారం. తీసుకో"

ఇది రహస్యవాదులనబడే మిస్టిక్ కవుల పంక్తిగా అప్పటికీ యిప్పటికీ నాకర్థం కాలేదు. కాని - తామ్రపత్రాలు, మంత్రి పదవులూ, రాజకీయాధి కారాల పంపకాలు, పైరవీల సంపాదనా లేని పాతయుగం కదా అది. లాఠీ దెబ్బల గుర్తులు మాత్రమే మిగిల్చిన నాన్నగారి ఆస్తి, బజారున పడవలసిన కుటుంబ ఆర్థిక పరిస్థితుల్లో రెండోకంటికి తెలీకుండా తన హారాన్ని కుదువ బెట్టి గౌరవాన్ని నిలుపు కొంటానని ముందే వూహించిందా?

ఏమైతేనేం- కథ కంచికి పోలేదు. అనార్జితంగా సంక్రమించిన యశోద ఆస్తిని అనుభవించటం- వ్యసనాల ద్వారానే అని భావించాడు భర్త. కొడుకు పుట్టాడని విన్నాను, ఆస్తి కర్పూరహారతి అవుతున్న సంగతి మాత్రం వినలేదు.

సదాశివం మళ్ళీ సిగరెట్టు ముట్టిస్తుంటే వారించాలనిపించింది "ఏమీ తినకుండా వూది పారేస్తున్నావ్"

కొన్ని జీవితాలు గూడా ఇట్లా గాలిగా, పొగగా రసాయనిక పరిణామం చెందుతాయంటారు. మాణిక్యం గతించాక ఆమె వారసత్వంగా యశోదకు నల్లమందు సేవ అబ్బింది. నిస్సంతువుగా శపించబడ్డ నాకు అధిక ధనార్జన అనే మత్తుమందు అలవడ్డదని నీకు తెలుసు. నా భార్య సంస్కారం గురించి నీకు చెప్పటం అనవసరం అనుకుంటాను. నామత్తు అగాధలోకాల నుంచి పైకి లేపగల శక్తి ఆమెకు పుట్టుకతోనే లేదు. మా వివాహం నిర్ణయించినప్పుడు పురోహితులు శతృగణకూటమిని, షష్టాష్టకాలను పరిగణలోకి తీసుకోలేదేమో. నాన్నా, అమ్మా ఒకరితర్వాత ఒకరు గతించినపుడు నీవు యిచ్చిన తంతులు, వ్రాసిన వుత్తరాలు చదివివూరట పొందాను. కాని నేను యశోద జాబుకు ఎదురుచూశాను. నిజంగా, తెలిస్తే ఎందుకు వ్రాయలేదు? అని మధనపడ్డాను.

క్షయ రోగంతో మదనపల్లి నుండి రాజమండ్రి శానిటోరియంలోకి మారిందని నాకు తెలియదు. తన సంగతులేమీ తెలుసుకోవాలని ఎప్పుడూ ప్రయత్నించలేదు. కాని ప్రతిక్షణమూ నిరీక్షించాను.

నాగలింగం-ఆమె భర్త పేరు అదే-ఆస్థినంతా నాన్నా భ్రష్టు చేశాడు. చెల్లెళ్ళు బలవంతం చేస్తే కొంత పొలం తన స్వార్జితం లాగా వాళ్ళ పేర వ్రాశాడు. ఇల్లుగూడా అమ్మివేశాడు - ఎవరికి? తాత అని చెప్పానే వాడికి. మిగతా ఆస్తి తాగుడుకూ పేకాటకూ ధారాదత్తం చేశాడు.

"యశోదకు మళ్ళీ బిడ్డలు లేరా?" అని ప్రశ్నించాను.

సిగరెట్టు ఆవల పారేస్తూ-"లేరు" అన్నాడు. ఎక్కడో పర్వత శిఖరాలమీద పుట్టిన సెలయేరు తనమీద ఒక్క నీడగూడా పడకుండా యోజనాలదూరం ప్రవహిస్తూ, అడవుల్లోకి అరణ్య గర్భాల్లోకి ప్రవేశించాక, ఆకూ అలముల్తో ఎండి పడిపోయిన వృక్షశాఖల్తో మలినమైపోయి తనే ఛాయగా మారిపోతే-యిక స్వచ్ఛజలం యివ్వగలదా?

భర్త చచ్చాక తనెక్కడ తలదాచుకొన్నదో తెలుసా, యశోద? మా పశువులకొట్టంలో. మా యిల్లు గ్రామ స్వరాజ్యాశ్రమంగా నాన్నగారే వ్రాసి యిచ్చారుగదా. ఒక అనాథ స్త్రీకి ఆశ్రయం కల్పించటానికి ఒక ధర్మకర్తగా నాకూ ఆశ్రమాధికారులు వ్రాశారు. ఆ అనాథ స్త్రీయే-యశోద. కాని యశోద చేతులు ముడుచుకు కూర్చొని కర్మబలాన్ని తిట్టుకుంటూ వుదాసీనత వహించలేదు. తన కొడుకుకోసం కోర్టులు తిరిగింది. రికార్డు చూస్తే ఆమె పట్టుదల అర్థమవుతుంది. స్త్రీ శక్తిగా పోరాడింది.

"మరిప్పుడు యశోద ఎక్కడున్నది?'' అని అడిగాను.

తన గుండెచూపి, వేళ్ళెత్తి ఆకాశంవేపూ చూపాడు.

"ఇంకో చోటగూడా....తన కొడుకులో"

''మరి....?''

''ఆ పిల్లవాడితో అన్నాను రికార్డంతా చదివి, పాపరు దావా వెయ్యమని మీ అమ్మ చెప్పిందా?''

''చెప్పలేదు. చచ్చిపోయే రోజున మీకందించమని మాత్రమే చెప్పింది" అన్నాడు.

''మితాక్షరి మనుధర్మశాస్త్రం, హిందూ వారసత్వం నీకు నల్లేరు మీది బండినడక. అప్పీలు గెలిచావా?'' అని మూఢంగా ప్రశ్నించాను.

''సందేహం లేకుండా....బ్రదర్, సందేహం అదిగాదు. ఆ పిల్లవాడికి నే నేమని చెప్పాలి? నువ్వు నా రక్తానివి, నా కొడుకువి అని నిజం చెప్పనా?

చెప్పి తన తల్లిమీది అనన్య భక్తినీ, గౌరవాన్నీ త్రుంచివేయనా? లేక నా జీవితాంతం నాకున్న ఒక్క పుత్రుడినీ నా క్లెయింటుగానే పరిగణించనా?''

*　　*　　*

సదా కళ్ళనీళ్ళు యిదివరకెప్పుడూ చూడలేదు. మేము వాల్తేరుదాటాం. విజయవాడ సమీపంలో నేను దిగిపోవాలి. మద్రాసు వార్తాపత్రికల్ని అక్కడే కొన్నాం. ఒళ్ళు దుమ్ముతో పేరుకుపోయింది, చికాకుగానూ వుంది. ఆ చికాకు బొగ్గు ఇంజన్ ధూళివల్ల కలిగిందో, సదాశివుడి ధర్మసందేహ చింతనతో కలిగిందో చెప్పలేకున్నాను.

నేను పెట్టె సర్దుకొంటూంటే - ''మాట్లాడవేరా?'' అన్నాడు.

''సదా, అప్పుడూ యిప్పుడూ నీవు తాత్త్విక చింతన గలవాడివే. నన్ను పరీక్షించకు. నాతో యిక్కడే దిగు. నాలుగురోజులు రావని-మీ జోగారావుకూ వెంకటాచలానికి తంతి కొడతాను'' అని ఆప్యాయతతో అర్థించాను.

''కాదు, నీ టిక్కెట్టు ఎక్స్టెండు చేయిద్దాం నాతో మద్రాసురా. నా మూడో జూనియర్‌ని పరిచయం చేయాల్సి వుంది'' అన్నాడు.

''ఎవరా ఘనుడు?''

''ఎవరైతేనో నీకు పరిచయం చేస్తానంటావా? అతను....అతను.... యశోద కొడుకు. చదువు రానివాడని తల్లివలె మొదట భ్రమలో పెట్టాడు. నిజానికి అప్పటికి గ్రాడ్యుయేషన్ చేశాడు. మద్రాసులో ''లా'' పూర్తి చేశాడు"

''మరి అతనికి చెప్పావా?''

"చెప్పలేదు. యశోదమీద నిజానికి నాకే అధికారమూలేదు'' అన్నాడు.

నేను బండిదిగి పోయాను. ○

స్వాతి - జూన్ 87